

JAN HERBEN

7. 5. 1857 – 24. 12. 1936

Jan Herben, významná osobnost českého kulturního a politického života konce 19. a začátku 20. století, se narodil 7. května 1857 v Brumovicích u Hustopečí uprostřed moravského Slovácka. Pocházel z nemajetné rodiny, jeho otec byl původně zemědělský dělník, později hajný. V Brumovicích, kam se po celý život rád vracel, prožil Herben neradostné dětství chudého slováckého chlapce. Sám o tom ve své *Knize vzpomínek* píše: „*Neměl jsem se doma dobře. Dochodil jsem sice teprve školu, ale měl jsem za sebou i školu života: prošel jsem panským tovaryšem, pásával jsem krávy v lese dosti vzdáleném a býval jsem s nimi o samotě celý boží den a za každého počasí. I všelijak jinak bývalo mi doma, neboť jsem poznal, jak těžko je vydělat krejcar. Můj jediný rodinný cit byl strach; žil jsem v takovém stavu, jako bych byl pořád něčím vinen.*“ Proto byl dvanáctiletý Jan velmi šťastný, když se rodina rozhodla, že ho dají na studie. Nejprve studoval v Hustopečích na německé hlavní škole (1869-1870), později na Slovanském gymnáziu v Brně, kde byl žákem Františka Bartoše a Antonína Vaška, otce Petra Bezruče. Po maturitě v roce 1878 odešel proti vůli rodiny, která z něho chtěla mít kněze, do Prahy na Filozofickou fakultu Karlovy univerzity, kde studoval historii, češtinu a zeměpis (1878-1883). Vzhledem k okolnostem odešel do Prahy zcela bez prostředků, během studia žil z kondic a podpor spolku Radhošť. Doktorát získal roku 1886 na základě práce „*Morava v letech 1618-1619 a politika Karla staršího ze Žerotína*“.

V roce 1892 se Jan Herben oženil s Bronislavou Foustkovou (1861-1942), dcerou brněnského buditele Viléma Foustky. Manželka Bronislava, která byla původním povoláním učitelka, mu pomáhala při vydávání Času, v němž redigovala Ženskou hlídku a psala hudební referáty. Byla rovněž prozaičkou, psala povídky a pohádky pro mládež a překládala z ruštiny a francouzštiny. Měli spolu tři syny, z nichž je známý především Ivan Herben (1900-1968), novinář a publicista, který byl za války pro účast v odboji vězněn v koncentračním táboře. Od roku 1948 žil v exilu v USA. Pečoval editorsky o dílo svého otce.

Druhým domovem, kde Jan Herben nacházel klid i inspiraci pro svoji práci, se mu stal Hostišov v jižních Čechách, kam celá rodina jezdila na letní byt již od roku 1897. Po pěti letech si zde podle plánů architekta Jana Kotěry postavili vilku.

Již jako brněnský gymnazista začal Herben literárně tvořit – nejprve verše, až v Praze přešel k próze. Sám toto období charakterizuje: „*Byl bych chtěl být kazatelem, učencem, žurnalistou a především básníkem.*“ V té době začala i jeho žurnalistická dráha, přispíval do Hlasu a do Moravské orlice. V roce 1885 je přijat do Národních listů, kde získává rubriku Zprávy z Moravy. Z redakce byl po necelém roce propuštěn pro svůj kladný postoj k odpůrcům rukopisů Královédvorského a Zelenohorského. O vánocích roku 1886 začal vydávat čtrnáctideník Čas, jenž se po dvou letech stal týdeníkem, jako deník vycházel v letech 1900 až 1915. Tyto české noviny sice neměly mnoho čtenářů, měly však velký vliv v našem národním životě. Byly to vlastně listy realistů – českých politiků kolem T. G. Masaryka, kterého si Herben velmi vážil a byl jeho až nekritickým obdivovatelem. Od roku 1895 vycházela Knihovnička Času, kde se publikovaly různé brožury a spisy. Od roku 1896 vycházela beletristická příloha Besedy Času. Herben objevil Petra Bezruče, jehož verše vyšly poprvé v příloze Času pod názvem Slezské číslo (1903), a Jana Karafiáta, autora Broučků. Když bylo zastaveno vydávání Času, založil Herben týdeník Novina, ale ten byl rovněž po čtyřech měsících zakázán. Herben pak přispíval svými články do Národních listů. Po první světové válce se ještě redaktor a vydavatel Ladislav Kunte pokusil Čas bez účasti Jana Herbena obnovit, ale tento pokus skončil nezdarem. Herben pak v roce 1925 přešel do redakce Lidových novin.

Po příchodu do Prahy se zapojil do spolkového a veřejného života. Stal se starostou Moravské besedy (1882-1885), byl členem výboru Klubu historického (od roku 1878). Aktivně pracoval v Literárním odboru Umělecké besedy (od roku 1879), v literárně řečnickém spolku Slavia (od roku 1881), v Radhošti (od roku 1894), ve spisovatelském spolku Máj (od roku 1894). Působil a přednášel také v Detvanu, v Akademickém čtenářském spolku a později také v Československé jednotě. V roce 1885 předsedal sjezdu moravského studentstva. Roku 1896 byl spoluzakladatelem Dělnické akademie, kde rovněž přednášel v jejích kurzech o historii. Významně se podílel na přípravě expozice Moravy na Národopisné výstavě československé (1895).

Politická činnost Jana Herbena byla spjata s T. G. Masarykem, stál u zrodu Masarykovy realistické strany (1900), která zanikla v roce 1918. Její členové pak přešli do jiných politických stran. Jan Herben byl rovněž předním členem ilegální protirakouské organizace Maffie. Po vzniku Československa působil v letech 1918-1920 v Revolučním národním shromáždění a od roku 1920 byl senátorem za národní demokracii, mandátu se vzdal roku 1927, kdy se s národními demokraty rozešel „*pro jejich poměr k prezidentu Masarykovi a ministru Benešovi*“. Ve své **Knize vzpomínek** píše: „*V revolučním Národním shromáždění i v senátě jsem pracoval rád a horlivě. Zvláště o věcech kulturních a armádních.*“ Pak vstoupil do národní strany práce, za kterou opět kandidoval do senátu, ale mandát již nezískal. Po jejím rozpuštění vstoupil roku 1930 do strany národně socialistické. Až do konce života vystupoval rozhodně proti fašismu a byl napadán fašistickým tiskem.

Jako literát byl Herben představitelem realismu a tzv. venkovské prózy. Psal pod vlivem Turgeněva a Tolstého. Svoje první prózy, sbírky povídek **Moravské obrázky** (1889), **Slovácké děti** (1890) a **Na dědině** (1893), věnoval rodnému Slovácku. Chtěl v nich upozornit i na problémy venkova, kam těžko pronikal pokrok. Mají charakter především národopisný. Sám je charakterizoval jako novinářskou práci. „*Nebyly psány pro krásnou literaturu, nýbrž pro vyražení a poučení jihomoravských rodáků, k nimž noviny tenkrát nedonikaly. Je v nich mnoho tendence.*“

Jeho nejrozsáhlejší dílo, nedokončený román **Do třetího a čtvrtého pokolení** (1892-1937), je stoletou kronikou slováckého rodu Hrabců od časů Marie Terezie až po současnost. Autor sleduje vývoj moravského venkova ve století, kdy bylo zrušeno nevolnictví a později i roboty, a tím bylo umožněno svobodné podnikání. Zakladatelem rodu je Matěj Hrabec, který je panským drábem, později panským úředníkem a který utiskuje lid velice nemilosrdně. Důvodem jeho chování je rovněž to, že se k němu lidé jako k sirotkovi v mládí chovali špatně. Nakonec se usadil jako sedlák v Brumovicích, kde ho však lidé nemají rádi. Biblický výrok o tom, že hříchy otců se mstí ještě na čtvrtém pokolení, je mottem celého románu. Ještě větší nenávist chovají místní k jeho synovi Friedrichovi. Pravnuk Jiří Beneš, student medicíny, byl nakonec vyštván z rodných Brumovic.

Nejúspěšnější prózou je vyprávění **Hostišov** (1907), historické a přírodní obrázky z Táborska. F. X. Šalda ji hodnotí takto: „*Je to knížka teplého podzimkového*

závětrí, kniha spočinutí v chvíli a její blaženosti. Jsou tu teplé obrázky přírodní, střídme v barvě, přesné v kresbě, pohledy na přírodu přistiženou v nedbalkách lovcem a milovníkem. Je tu přírodní a kulturně historický zeměpis Táborska. Turgeněv a Kipling jsou patrony této impresionistické kresby.“

Kniha pro děti **Bratr Jan Paleček** (1902) vypráví humorné příběhy šaška krále Jiřího z Poděbrad, který však více než šaškem byl jeho rádcem.

Ve svých historických dílech se Jan Herben věnoval významným osobnostem českých náboženských dějin a národního obrození (např. Jan Hus, Jeroným Pražský) a popularizaci období českých dějin, v nichž nacházel vzory pro současnost – husitství, bratrství a obrození. Zároveň nezapomínal ani na případy útlaku a podvrhů – protireformace s legendou svatojanskou. Jsou to drobné práce, stati, přednášky, úvahy a polemiky. Po vydání knížky **Jan Nepomucký** v polovině 80. let se proti Herbenovi vystupňovala klerikální kampaň. Rozešel se pak s moravskými katolickými kruhy, vystoupil na přelomu století z církve a konvertoval k evangelictví.

Nezapomínal ani na osobnosti české žurnalistiky – např. **Karel Havlíček** (1921) a **Matěj V. Kramerius** (1926).

Jeho **Kniha vzpomínek** (1935) dodnes patří k jednomu z nejdůležitějších pramenů ke studiu našich dějin konce 19. století a vzniku první republiky, neboť Jan Herben byl v centru politického a kulturního dění. Kniha zahrnuje drobné i rozsáhlejší memoárové práce. Podrobně popisuje spory mezi staročechy a mladočechy, boj o pravost rukopisů, charakterizuje významné osobnosti, s nimiž se setkal. Součástí knihy jsou i starší publikace **Deset let proti proudu** (1898) a **Lístky z válečného deníku** (1933).

Jako spolupracovník profesora Masaryka zpracoval Jan Herben několik jeho životopisů, z nichž nejdůležitější je třísvazková monografie **T. G. Masaryk** z let 1926-1927. Mládeži byla určena knížka **Chudý chlapec, který se proslavil**. V monografii **Masarykův rodinný život** (1936) najdeme i portrét paní Charlotty a osobní dojmy Herbenovy.

V posledních letech svého života uspořádal své dílo a dokončil paměti. Léčil se v Karlových Varech a v Poděbradech. Zemřel 24. prosince 1936 v Praze, pohřben byl na Olšanských hřbitovech. Odešel jeden z největších českých novinářů a čestný člověk,

který byl často za své názory nenáviděn a pronásledován. Po druhé světové válce byl po desetiletí jeho význam neprávem opomíjený.

Ve vzpomínkové knize *Janu Herbenovi na památku* (1937) ho K. Z. Klíma charakterizoval takto: *„Jan Herben byl po několik desetiletí nejbojovnější český novinář. Když začal před 50 lety vydávat Čas, bylo jeho heslem, jak sám přiznával: Řezat, řezat, řezat. Často se kolem něho jen kouřilo bitevní vřavou a často nejen řezal, nýbrž byl také řezán... Byly doby, kdy Jan Herben byl opravdu nejnenáviděnějším člověkem v Čechách, nebylo zrady a zločinu, z kterých by nebyl obviňován, nebo aspoň podezírán. Jednou prodal vlast židům, po druhé evangelíkům, po třetí králi pruskému... Dnes se tomu všemu zrádování můžeme smát. Ale tenkrát to stálo kus krve... Jestliže je pravda, že doba vytváří lidi, jakých potřebuje, české novinářství v uplynulém půlstoletí zrodilo v Herbenovi mistra novinářského slova a činu, jakých měl tehdy národ zrovna zapotřebí. Statečného, ušlechtilého v boji i v míru, velkého v lásce k zemi, z níž nassál nejlepší síly a vlastnosti rodu. Vykonal velké a celé dílo, jehož vítězství se dožil. Nic nezůstal nám ani sobě dlužen.*

Kdykoli ho vzpomeneme, budeme moci opakovat slovo Nerudovo: byl jedním z těch, při nichž ,cítíš dech svého národa‘...“